

tanulmány

Engler Ágnes

Az élethosszig tartó tanulás gender-
szempontú megközelítése 3

H. Tóth István

Jelzések NYIK-es tanulók
olvasmánymegértéséről 12

Kojanitz László

A történelmi gondolkodás
fejlesztése 28

Pikó Bettina – Pinczés Tamás

Az igazságosság élményének
megítélése az iskolában serdülők
körében 48

Vincze Tamás

Az interakció értelmezése, vizsgálatának
lehetőségei a pedagógiában 58

Vajda Zsuzsanna

„Legdrágább kincsünk
a gyermek!” Anyaság és gyermeknevelés
az ’50-es években Magyarországon
a Nők Lapja című folyóiratban 65

szemle

Sántha Kálmán

A harmadik paradigma
a neveléstudományi vizsgálatokban 82

Farkas Gábor Farkas

A *Budai Krónika* Princetonban 91

kritika

Sápiné Bényei Rita

Projektoktatás – Egy
természettudományos projekt hatásának
tanulói önértékelése 96

www.iskolakultura.hu

Az élethosszig tartó tanulás gender-szemponútú megközelítése

A tanulási folyamat társadalmi nemi szempontú megközelítése jellemzően a fiatalabb életkorban végzett tevékenységre koncentrál. Tanulmányunkban egy ritkábban kutatott területet, a felnőtt tanulók gender-vizsgálatát tűztük ki célul, mégpedig „preventív” megközelítésben: milyen attitűddel rendelkezik a jövő értelmiségi generációja az élethosszig tartó tanulás iránt társadalmi nemenként?¹ A tanulás iránti pozitív beállítódásból fakadó felnőttkori permanens tanulás egyfajta következménye a tanulói életútnak. A felnőttek tanulására vonatkozó kedvezőtlen statisztikák és tendenciák okait egyrészt vizsgálhatjuk a felnőttoktatás, felnőttképzés szemszögéből, de ugyanolyan fontos a „megelőzésre” helyezni a hangsúlyt. A tanulás iránti igény, a minőségi tanulói teljesítmény kimunkálódása a tanulói életpálya elején kezdődik, és az oktatási rendszerben, a nem formális tanulói körökben, valamint az informális közösségekben elsajátított tudás, készség, tapasztalat befolyásolja az egyén felnőttkori tanulási döntéseit.

Az élethosszig tartó tanulás iránti elköteleződés a magyar felnőtt népesség körében nem tükröződik a statisztikai adatokban. A tanuló felnőttek aránya a skandináv országokban eléri a 30 százalékot, a tagállamokban átlagosan 10 százalék körüli, hazánk néhány más posztiszocialista országgal együtt (például Bulgária, Románia) 3 százalékos részvétellel a sereghajtók közé tartozik (Eurostat, 2012). Természetesen a tanulói tevékenységre vonatkozó adatgyűjtések torzíthatnak, hiszen általában a formális képzésekre koncentrálnak, ha pedig a tanulás más módjait is vizsgálják, azok nehezen megragadhatók (gondoljunk például az informális tanulás mérési lehetőségeire). A nemzetközi jelentéseket, adatgyűjtéseket vizsgálva a társadalmi nemi eltérések azonban egyértelműen kimutathatók. A nők tanulási aktivitása szinte minden országban jelentősen magasabb a férfiakénál, különösen igaz ez a formális módozatokra. Hazai felmérés adatai szerint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező férfiak kevésbé preferálják a formális tanulást, a szakiskolában tanult férfiak 20, a nők 30 százaléka tér vissza az iskolapadba (Csernyák, Janák és Zaláné Olbrich, 2004, 28. o.). Az érettségizetteknél viszont magasabb a férfiak részvételi aránya, gimnáziumban végzeteknél 65 százalék az arány, a nőknél 55 százalék. A diplomával rendelkezőknél mindkét nemnél 20 százalék körüli a tanulók aránya. A foglalkoztatott férfiak valamennyivel alacsonyabb arányban képzik magukat az iskolarendszerben (18 százalék, a nők esetében 22 százalék), a munkanélküli férfiak viszont inkább tanulnak ily módon (32 százalék, míg a nők esetében 29 százalék).

Az élethosszig tartó tanulásban tetten érhető társadalmi nemi különbségek sokáig leginkább az esélyegyenlőségi kérdésekben nyilvánultak meg, mint például a nők számára szervezett tanfolyamok maszkulin jellegű tantervének megváltozása vagy az alacsony női képviseletet prezentáló szakmák betanítása (Oglesby, Krajnc és Mbilinyi, 1989). Később egyre magasabb számban és egyre szélesebb területen kapcsolódtak be a tanulás különböző módjaiba. A felsőoktatásban is felülreprezentáltak a nők, az Európai Unió országaiban átlagosan 124 nő jut 100 férfi hallgatóra (Key data on education in Europe, 2012). A férfiak és nők közötti tanulási különbségek több okra vezethetők vissza. DiMaggio (1998) a nemi szocializációs folyamatnak tulajdonítja a fiúk és lányok eltérő teljesítményét. A kulturális mobilitás irányába terelt fiúk karriercentrikusak, a lányok a házassági piacon termelik újra kulturális tőkájukat. Leathwood (2006) a sikeres és független felnőtt tanulók sajátosságait vizsgálja, akik jellemzően férfiak, mivel olyan maszkulin tulajdonságokat birtokolnak, mint a célirányultság, a sikerorientáltság, az ambíció. A női tanulók viszont felnőtt korban is igénylik a konzultációt, az irányítást.

Korábbi, országos felmérés adatain alapuló vizsgálatunkban azonban azt találtuk, hogy a felsőoktatásban részt vevő felnőtt tanulók teljesítményében és eredményességében nincs lényeges nemi eltérés (Engler, 2012). Az eredményességi mutatók hasonló szintű teljesítményt és tanulási hajlandóságot jeleztek a két nemnél. Úgy tűnik tehát, hogy a közoktatásban és felsőoktatásban kitapintható különbségek a felnőttoktatásban eltűnni látszanak. A továbbiakban fiatal felnőttek tanulói életpályáján próbáljuk nyomon követni a permanens tanuláshoz való viszonyt, összehasonlítva a férfi és női attitűdöket.

Az elemzés során a hallgatók tanulói életútjának időrendjét követve haladunk. Először a felsőfokú tanulmányok megkezdésének körülményeit, a továbbtanulási döntések mechanizmusát tárjuk fel a rendelkezésre álló adatok alapján. A felsőfokú tanulmányok folyamatban lévő szakaszát olyan változók felhasználásával elemezzük, amelyek szoros kapcsolatban vannak a tanulási attitűddel, a tudás és képességek megszerzésének igényével, hiszen ezek a jellemzők erősítik, illetve gyengítik az élethosszig tartó tanulás iránti igény kialakulását. A tanulmányi múlt és jelen után a továbbtanulási terveket, a szakmai életútban a permanens tanuláshoz való megjelenését vizsgáljuk meg társadalmi nemi szempontból.

A férfi és női hallgatók jellemzői

A felsőoktatásban tanuló fiatal felnőttek vizsgálata 2012 tavaszán zajlott határon kívüli és belüli intézményekben.¹ *A felsőoktatás a társadalmi kohézióért* című kutatásban BA/BSc, MA/MSc és osztatlan képzést végző hallgatók vettek részt (N=1472), a minta karra reprezentatív.² A mintavétel során a rétegzett és a többlépcsős csoportos mintavételi technikák alkalmazására került sor.

A mintába került 1471 válaszadó többsége nő (69 százalék), a férfiak a minta kevesebb, mint egyharmadát teszik ki (31 százalék). A hallgatók demográfiai jellemzői társadalmi nemi szempontból jelentős mértékben nem térnek el, csupán a szülők iskolai végzettsége és az apa gazdasági aktivitása hozható összefüggésbe a társadalmi nemmel. A férfiak szülei magasabban kvalifikáltak, különösen az édesanyák esetében: a férfi hallgatóknál 44 százalékuk felsőfokú vagy tudományos végzettséggel rendelkezik, még a női hallgatók édesanyáinak 35 százaléka. Az apáknál ez a különbség nem olyan számottevő (30 százalék szemben a 26 százalékkal), viszont az alacsony iskolázottságú édesapák arányának különbsége jelentősebb (férfi hallgatóknál 30 százalék, a hallgatóknőknél 38 százalék). A kérdőív felvételének idején a férfi hallgatók apáinak 75 százaléka, anyáinak 80 százaléka dolgozott, az anyák esetében nincs különbség (80 százalék).

A férfi hallgatók valamennyivel magasabb arányban érkeznek nagyobb városokból és megyeszékhelyekről (40 százalék, nők 32 százalék). A testvérek száma szinte teljesen

azonos a két nem esetében, jellemzően egy testvérük van (45 százalék) vagy testvér nélküli (22 százalék). A hallgatók megítélése szerinti anyagi háttér is hasonló képet mutat, a legtöbben (közel 70 százalék) úgy vélik, mindenük megvan, de nagyobb kiadásokat nem engedhetnek meg magunknak. Mindkét nem esetében 20 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy jelentősebb kiadásokra is telik, míg a hallgatók egytizede él rossz egzisztenciális körülmények között.

A hallgatók társadalmi háttérét felvázoló alapmegozslások nem adnak támpontot arra nézve, milyen várakozással fordulhatunk a tanuláshoz vagy további tanuláshoz való viszonyulás felé. Így a hipotézist az oktatásstatisztikai adatok és a tanulási folyamattal összefüggő gender-szemponútú megközelítések alapján a nők tanulási aktivitására és gyakorlatára alapozzuk. Feltételezzük, hogy a tanulás különböző módozataiba aktívan bekapcsolódó nők kedvező tanulási attitűdje a felsőoktatásban is megjelenik, és esetükben a felnőttoktatásban történő részvétel határozottabban előrevetíthető.

A továbbtanulási döntés mechanizmusa és körülményei

A tanulói attitűd kialakulásában fontos szerepe van a tanulói pálya során hozott döntéseknek. Az iskolai évek alatt szerzett tapasztalatok, élmények, a családi háttér viszonyulása a tanuláshoz lényeges összetevői a tanuláshoz való viszonyynak (lásd többek között: Bourdieu, 1986; De Graaf, 1986; Pusztai, 2004). A tanulói úton lényeges mérföldkő a középfokú tanulmányok végén hozott továbbtanulási döntés, amelyben a szülői elképzelés is szerephez jut. A kutatások egyértelműsítik, hogy a magasan kvalifikált szülők gyermekeiket a klasszikus akadémiai útra terelik, még az alacsonyabban iskolázottak a szakma megszerzését helyezik előtérbe, mivel nem vállalják a hosszútávú tanulási befektetéssel járó kockázatokat (Boudon, 1998). A férfiak esetében az akadémiai útról való eltérés gyakoribb, mivel a hagyományos nemi szerepek ezt kívánják meg. Fényes (2010) felsőoktatásban végzett kutatása egyértelműen kimutatta a férfiak hátrányát, különös tekintettel a férfiak kisebb társadalmi mobilitására.

A HERD-kutatásban részt vevő hallgatók túlnyomó többsége (85 százalék) nem szakította meg tanulói pályafutását. Nemi eltérést nem tapasztalunk, a nők 86 százaléka, a férfiak 82 százaléka közvetlenül érettségi után kezdte meg felsőfokú tanulmányait. A hallgatók jellemzően az akadémiai utat követve kerültek a felsőoktatási intézményekbe, mintegy 65 százalékuk gimnáziumból, illetve liceumból érkezett. A fenti megállapítással összhangban a szakmai képzést nyújtó iskolákból (szakközépiskola, technológiai liceum, szakliceum) inkább férfiak érkeztek, 27 százalékuk, szemben a nők 17 százalékával ($p=0,000$).

A kérdőívben kíváncsiak voltunk arra, hogy az érettségit követően tovább nem tanulók mivel foglalkoztak a felsőfokú tanulmányok megkezdéséig. Az érintett hallgatók mintegy 20 százaléka dolgozott, mindössze 6 százalékuk regisztrált munkanélküliként, néhányan családi vállalkozásban tevékenykedtek. A legtöbben valószínűleg az újabb felvételi időszakra készülhettek (néhány egyéb válasz erre céloz), mindenesetre az ide tartozó 300 fiatal közül 180-an formális képzésre is beiratkoztak. Fontos megemlíteni, hogy a kimaradt időt aktívan áttanulók többsége (45 százalék) férfi, a nők egyharmada vett részt felnőttképzésben az érettségit követően ($p=0,046$).

Egészen eltérő eredményt kapunk, ha megvizsgáljuk azt a fiktív helyzetre vonatkozó kérdést, ami a jövőt firtatta: „ha nem találnál elképzelésednek megfelelő munkát pár hónapon belül, mit tennél?” Ebben az esetben a nők tűnnek tanuláscentrikusnak, mivel 35 százalékuk biztosan képezné magát felnőttoktatás keretében, míg a férfiak 8 százaléka gondolja ugyanezt ($p=0,000$). A férfiak inkább várnának és tovább keresnének (37 százalék, nők 29 százaléka), vagy külföldön dolgoznának (28 százalékuk, de a nőknél is jelentős, 25 százalék). Az adatok alapján (az eltérő elemszámok miatt óvatosan) levon-

hatjuk azt a következtetést, hogy valódi élethelyzetben a férfiak jeleskednek a permanens tanulásban, a nők inkább elméletben fogadják el a folyamatos képzés szükségességét.

A tanuláshoz való viszonyulás megítélésében sokatmondó a továbbtanulás megkezdését elősegítő motívumsor, amit az 1. táblázat mutat be. A válaszok alapján kialakult rangsor első helyén egy igen erős belső motiváció, a tudás gyarapítása áll, ami – feltételezve a válaszadók őszinteségét – kiváló alapot nyújt a felsőfokú intézményekben folyó munkához. A tudás gyarapításának igénye valamennyivel erősebben befolyásolta a nőket abban, hogy felsőfokon képezzék magukat, de az általunk vártnál kisebb a fölényük.

1. táblázat. A felsőfokú továbbtanulásban szerepet játszó tényezők nemenként, százalék, $N=1350$

	Összesen	Férfi	Nő
tudás gyarapítása*	92	89,8	93,8
diplomával könnyebb elhelyezkedni	84,2	82,5	84,7
jól jövedelmező állás**	78,8	83,3	76,3
elismert foglalkozás	76,6	75,6	76,6
sokféle kapcsolat kialakítása	61,5	60,4	61,3
nem volt tandíj	60,7	63,3	60,0
vezető pozíció elérése***	53,5	63,7	48,7
anyagilag megengedheti magának	44,6	45,6	44,3
szülők, tanárok véleménye, nyomása	34,4	34,0	35,0
családi példa követése	33,2	33,1	32,6
nem akart dolgozni	30,6	32,0	29,5
baráti példa követése*	24,1	27,6	22,4
N	1350	405	945

* $p=0,04$ ** $p=0,004$ *** $p=0,000$

A soron következő motívumcsokor a munkaerőpiacra függ össze (elhelyezkedés, jövedelem, presztízs), kevésbé fontosnak tűnik a környezeti hatás (szülők, barátok, tanárok) a továbbtanulásban. A szekunder motivációnál kimagaslik a férfiak nagyfokú várakozása a jövedelemmel és a vezető beosztással kapcsolatosan. Ez a prekoncepció a munkaerőpiaci tendenciákból adódhat, hiszen a bérkülönbség a férfiak javára évtizedek óta tartósan jelen van (Galasi, 2000), a vertikális szegregáció pedig a nőket a foglalkoztatási hierarchia alsó-középső szintjein tartja (Nagy, 2001). A felnőttoktatásban tanuló férfiaknál szintén dominál a jövedelem és a pozíció, de emellett a kapcsolatokra is nagy hangsúlyt fektetnek, ami itt viszont nem jelentkezik (valószínűleg a munka világában szerzett tapasztalatok erősítik a kapcsolati tőke fontosságát).

A motívumsor végén a hallgató mögött álló személyek (szülők, tanárok, barátok, családtagok) oldaláról érkező ösztönzőerők állnak. A továbbtanulási döntésben nagy jelentőséget tulajdonítottunk a családi háttérnek, de a fiatalok mindössze harmada érezte ezt meghatározónak. Ha azonban feltételezzük, hogy a további 34 százalék mögött inkább a szülők, mintsem a tanárok állnak, úgy komolyabb szerephez jut a szülői háttér.

A felsőfokú tanulmányok előzményeiben jelentős eltérést tehát nem tapasztaltunk. Lehetséges, hogy a csaknem homogén társadalmi háttér is okozza a hasonlóságot, ebben az esetben azonban lehetséges, hogy a továbbiakban sem mutatkozik meghatározó eltérés a tanulási attitűdben. A férfi és női hallgatók jellegzetességének további vizsgálatához azokat a változókat válogatjuk ki, amelyek a tudás megszerzésének igényét, a tanulási eredményességét, a becsületes munkafolyamatot, az akadémiai légkörben végzett hatékony tevékenységet reprezentálják.

A felsőfokú tanulmányok során megmutatkozó tanulási attitűd

Az egyetemi és főiskolai évek alatt a tanulásához való viszonyulás változhat pozitív vagy negatív módon, ezt a mérőeszköz kínálta lehetőségekkel kimutatni nem tudjuk. A tanulási eredményességre és a tanulási folyamatra vonatkozó kérdések segítségével azonban körbe tudjuk járni a tanulásba történő személyes investálást, a felsőoktatási intézményben végzett hallgatói munkamorált. Az élethosszig tartó tanulás szemléletének kialakulásához és megtartásához elengedhetetlenül szükséges a tudás megszerzésének vágya kombinálva a tisztességes, kitartó tanulási folyamattal (*Memorandum*, 2000).

A tanulás iránti elkötelezettség társadalmi nemi vizsgálatát mindenekelőtt a megkérdezett hallgatók egyéni véleményével kezdjük. A 2. táblázatban olyan állításokat tüntettünk fel, amelyek a felsőfokú tanulmányokra vonatkoznak. Azoknak a hallgatóknak vettük figyelembe a válaszát, akik az állításokkal egyetértettek vagy teljes mértékben egyetértettek. A korábbiakban tapasztalt erős belső motiváció jelenlétét erősíti a hallgatók részéről megmutatkozó elszántság és kitartás, ami minőségi munkára (jó eredmény, aktív részvétel) és a befektetések megtérülésére (tanulmányok befejezése, ismeretek felhasználása) serkenti őket.

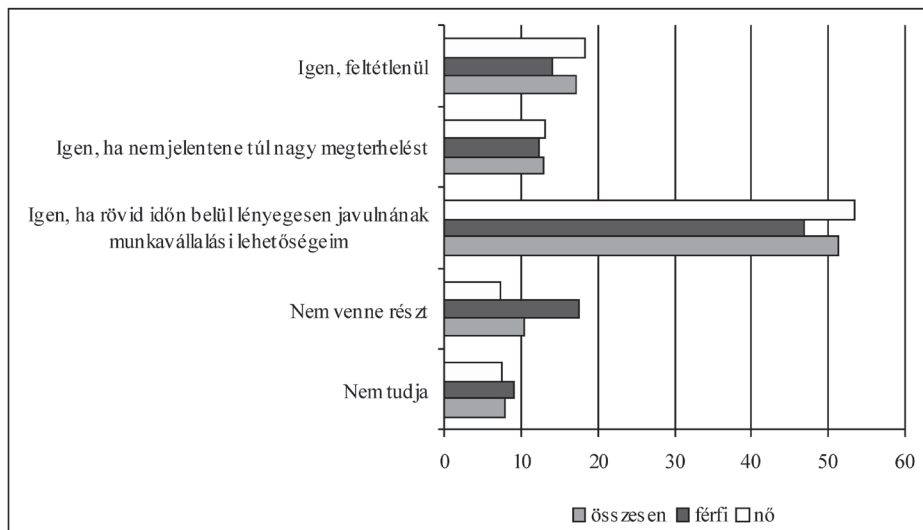
2. táblázat. A felsőfokú tanulmányokról való gondolkodás nemenként, százalék, $N=1374$
(Az állítással egyetértők és teljesen egyetértők aránya)

	Összesen	férfi	nő
Szeretnék minél jobb tanulmányi eredményeket elérni***	89,1	82,6	91,9
Nagyon elszánt vagyok a tanulmányaim befejezését illetően***	88,5	84,4	90,2
A tanulmányok, amelyeket folytatok, hasznosak lesznek számomra a szakmai karrierem során	81,8	79,0	83,0
Mindent megteszek annak érdekében, hogy részt vehessek az előadásokon***	78,6	69,2	82,8
N	1374	420	954

*** $p=0,000$

A tanulmányok megkezdésében jelentős eltérést nem tapasztaltunk a nemek között, a felsőfokú tanulmányokhoz való viszonyulásban azonban meghatározó különbségek mutatkoznak. Mindkét nem közel hasonló arányban gondolja úgy, hogy a megszerzett tudást és kompetenciákat kamatoztatni tudja a munkaerőpiacon, a tanulmányok hasznosak a karrier során (79 százalék versus 83 százalék). A hozamok iránt tehát egyaránt nagyfokú várakozással vannak, de a tanulási folyamatba történő idő- és energiabefektetés eltérő a nemeknél. A válaszokból úgy tűnik, a nők elszántabbak, és számukra nemcsak a cél elérése, hanem a minőségi munkavégzés is fontos. A tanulmányokra fordított idő és ennek eredményessége szorosan összefügg, mégpedig a nők javára: nagyobb arányban látogatnak rendszeresen előadásokat, többet készülnek, precízebben végzik feladataikat, sikeresebbek a vizsgákon (Engler, 2012).

Úgy tűnik tehát, hogy az elszántság és a jobb eredményre való törekvés valóban a hallgatónők oldalán jelenik meg markánsabban. Ezt erősítik olyan további állítások, amelyeket négyfokú skálán történő válaszadás alapján értékeltünk. Az eredmények szerint a férfiakhoz képest a nők nagyobb hányada időben beadja az írásbeli dolgozatokat ($p=0,000$), érdekesebb tennivaló ellenére is leül tanulni ($p=0,003$), rendszeresen készül vizsgáira ($p=0,000$). Szintén a nők elszántságának erősségét mutatja, hogy a férfiakhoz képest nagyobb arányban tartják valószerűtlennek, hogy nem teljesítenek néhány tárgyat ($p=0,000$) vagy félévet ($p=0,002$), illetve abbahagyják tanulmányaikat a diploma megszerzése előtt. A tanulásba fektetett erőforrások mértéke a tanulásra szánt idő, az órákon



$p=0,000$

1. ábra. A hallgatók részvételi szándéka felnőttoktatásban és felnőttképzésben esetleges munkanélküliség válság esetén nemenként, százalék, $N=1324$

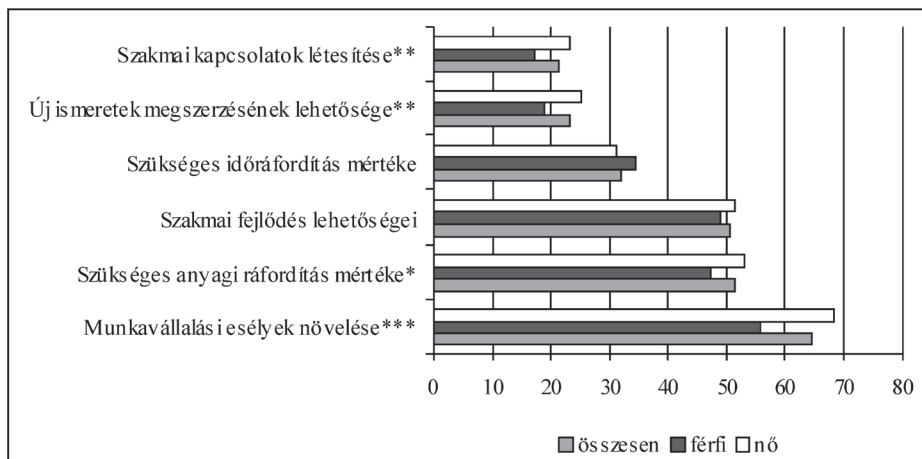
való részvétel és a kimeneti követelmények teljesítése alapján a nők esetében mondható nagyobb mértékűnek.

A továbbtanuláshoz vezető, társadalmi nemileg egységes motivációs készlet ellenére a felsőfokú tanulmányok alatt eltérő tanulási attitűdöt tapasztaltunk. A férfiak kevésbé tűnnek elszántságnak és aktívabbnak, nagyvonalúbban kezelik a tanulással együtt járó feladatokat és követelményeket. A továbbiakban megvizsgáljuk, hogy a nemileg eltérő tanulási hajlandóság az élethosszig tartó tanulásra is hatással van-e.

Az élethosszig tartó tanulás iránti hajlandóság

A diploma megszerzését követően a hallgatók mintegy 85 százaléka tervezi, hogy a felsőoktatásban folytat tanulmányokat. A továbbtanulás irányában nemi különbség nincs: a férfiak és nők fele mesterképzésben tervezi a következő diploma megszerzését, mintegy huszada BA képzésben, egynegyedük posztgraduális képzésben gondolkodik, doktori tanulmányokat a férfiak 30, a nők 28 százaléka tervez. Mint a korábbiakban láttuk, a hallgatók úgy gondolják, tudásukat kamatoztatni tudják majd szakmai karrierjükben. Az empirikus mérőeszköz egyik kérdése arra irányult, hogy ha a végzettségével nem tud elhelyezkedni a hallgató, részt venne-e felnőttoktatás keretében különböző tanfolyamokon, képzéseken (1. ábra).

A hallgatók egytizede jelenti ki határozottan, hogy nem képezné magát annak érdekében, hogy növelje integrációs esélyeit a munkaerőpiacon. A válaszadók nagy többsége (82 százalék) azonban úgy gondolja, mindenképpen investál humán tőkéjébe sikertelen álláskeresés esetén. Vannak, akik ezt nem kötik feltételhez (17,2 százalék), mások a befektetés (nem jelent megterhelést) és a hozam (rövid időn belüli javulás a foglalkoztatásban) mértékétől teszik függővé. Ez utóbbi a hallgatói minta felénél megjelenik, ami felülírja korábbi várakozásunkat, miszerint az erős belső motiváció kedvező tanulási attitűdöt jelent az egész szakmai életpályán.



* $p=0,04$ ** $p=0,01$ *** $p=0,000$

2. ábra. A felnőttoktatásban és felnőttképzésben történő részvételt befolyásoló tényezők nemenként, százalék, $N=1416$

Ne felejtjük, hogy a kérdés arra a fiktív helyzetre utal, ami a munkanélküliség állapotában vizsgálja a tanulási szándékot. Elvárásunk lenne, hogy a fiatal értelmiségiek gondolkodásában a tanulás központi helyen jelenjen meg, különösen, ha az esélyek javításáról van szó, a munka világán kívül. Ez különösen fontos a pályakezdők esetében, akik a munkanélküliek csoportjának egyik legérzékenyebb rétege. Ugyanakkor szerencsés lenne, ha a felnőttek nem csupán a munkanélküliség elkerülésének félelme miatt tanulnának. Török (2006) vizsgálatában a felnőtt lakosság tanulási motivációsorának elején áll ez az indíték, megelőzve például az eredményességet, elégedettséget.

A nemek szerinti bontás erős szignifikáns különbségekre hívja fel a figyelmet. A körülményektől független, feltétel nélküli tanulási hajlandóság a nőknél határozottabban jelenik meg ugyan (19 százalék versus 14 százalék), de a megtérülést is erősebben igénylik. A férfiak 47 százaléka, a nők 54 százaléka köti a felnőttoktatásban való részvételt, a tanulásba való befektetést a gyors és egyértelmű megtérüléshez. Statisztikai adatokból tudjuk, hogy a nők munkahelyvesztés esetén sokkal később találnak munkát (Nagy, 2000). Ismerjük továbbá a nőket hátrányosan érintő munkaerőpiaci tendenciákat, mint a negatív diszkrimináció, a vertikális és horizontális szegregáció vagy a bérhátrány. A köztudatban is részben ismert jelenségek alapján azt vártuk volna, hogy a nők a folyamatos önképzés oldalán jobban elkötelezik magukat. Az eredmény ugyanakkor összhangban áll a statisztikai adatokkal, miszerint a munkanélküli férfiak harmada vesz részt a felnőttoktatásban, míg a nők 29 százaléka, az inaktív rétegnél pedig még nagyobb a különbség: a férfiak 40 százaléka, a nőknek mindössze 16 százaléka tanul formális vagy nem formális úton (Csernyák és mtsai, 2004, 28. o.).

Az előző kérdés fiktív helyzetre vonatkozott, a 2. ábrán szemléltetett adatok viszont azt a kérdést feszegetik, hogy mi befolyásolja a hallgatók felnőttoktatásban való részvételét. A tanulmány elején, a felsőfokú tanuláshoz vezető motívumsorban azt láttuk, hogy a belső motiváció (tudás gyarapítása) megelőzi a munkaerőpiaci megfontolásokat. Kitekintve a munka világára megfordul a sorrend a hallgatók elgondolásában, és a primer motívumok (szakmai fejlődés lehetősége, új ismeretek megszerzésének lehetősége) háttérbe szorulnak a felnőtt tanulói perspektívában. Elképzelhető, hogy a felnőtt tanulásra jellemző prakticzizmus (lásd például Zrinszky, 2002) már megjelenik a hallgatók gondolkodásában.

A felnőttkori tanulásba történő befektetések feltételeinek mértéke a férfiak és nők között eltérő, szinte minden esetben a nők felülreprezentáltak. A legszembetűnőbb különbség a munkavállalási esélyek növelése esetében mutatkozik (68 százalék versus 56 százalék). Az előzőekben feszegetett női tanulási attitűd kiegészül azzal az információval, hogy ha a megtérülés biztosnak ígérkezik (könnyebb elhelyezkedés, kedvezőbb

pozíció reménye), illetve nem csupán kényszerítő megoldásként áll fenn (értsd: munkanélküliség), akkor a tanulási beruházás nagyobb valószínűséggel következik be.

A férfiak tanulásához való viszonya inkább kiegyensúlyozottnak mondható, kevésbé teszik függővé a beruházás mértékétől vagy a megtérülés módjától. Érdekes eredmény, hogy a tanulás alatt végbemenő szakmai kapcsolatok nem számukra fontosabbak. Korábbi kutatások szerint a férfiak preferálják a professzionális ismereteket, ami a felnőttkori tanulás egyik fontos hozadéaként jelenik meg (Albert és Nagy, 1999). Felnőtt hallgatók vizsgálatakor is lényeges szegmensként volt jelen a felsőoktatási térben kialakított szakmai kapcsolat a férfiak esetében, még a nők inkább társasági-baráti ismereteket kötettek és tartottak fent (Engler, 2012). Az eredmények szerint a férfiak nemcsak a kapcsolathálóval, hanem az idejükkel is szűkösebben bánnak. Korábban láttuk, hogy a felsőfokú tanulmányaikra fordított tényleges, fizikai idő és a minőségi idő (eredményeik alapján) kevesebb, mint nőtársaiké. A felnőttkori tanulás elkezdésében is valamennyivel jobban dominál a ráfordított idő mennyisége.

A nőket folyamatosan magasabb primer motiváció jellemezte, a felsőfokú tanulmányaikba történő mennyiségi és minőségi befektetés tetten érhető: magasabb óraszámokban látogatott előadások, több felkészülési idő, megfelelő órai teljesítmény, a feladatok gondos elkészítése, több sikeres vizsga. Ezzel szemben a férfiak kevésbé tűnnek motiváltaknak és céltudatosnak, a felsőoktatásban eltöltött évek alatt figyelmüket kevésbé fókuszálják erősen a tanulásra. A kisebb befektetés ellenére azonban nagyobb megtérülést várnak el – konkrétan a felsőfokú tanulmányoktól –, mivel magasabb jövedelmet és presztízszt remélnek. A tanulmányi út meghosszabbodását, a felnőttoktatásban való részvételt tekintve azonban alábbhagy a nők motiváltsága. A tanulás megkezdését számos feltételtől teszik függővé, és a befektetések mindegyike (idő, pénz stb.) meghatározóbb lesz a férfiakénál.

Összegzés

A tanulmányban az élethosszig tartó tanulásához való viszonyulást próbáltuk feltérképezni az egyetemista és főiskolás hallgatók körében. Három pillanatot ragadtunk meg a tanulmányi pályájukon: a középiskolából a felsőoktatásba való átlépést, a felsőfokú tanulmányokat és a tanulmányi jövőterveket. Az eredmények alapján elmondható, hogy az erős primer motivációval érkező hallgatók professzionalizálódásuk során vesztenek a

klasszikus akadémiai tudás iránti vágyból, és tudásigényük munkaerőpiac-orientálttá válik.

Az empirikus adatok vizsgálata során eltérő nemi tanulási stratégiára lettünk figyelmesek. A belső motivációk ebben az esetben is erősebbek a nőknél (szakmai fejlődés, új ismeretek elsajátítása), azonban tanulási döntési stratégiájuk összetettebb, még kivételes helyzet esetén is (munkanélküliség). A hipotézisünk tehát részben igazolódott, a nők

tanulási attitűdje kedvezőbb a felsőfokú tanulmányok alatt, de az élethosszig tartó tanulásra előrevetítve a tanulási hajlandóság csökkenni látszik. A férfiak tanulási hajlandósága alulmarad az egyetemi és főiskolai évek során, ugyanakkor kevésbé hozamorientáltak a későbbi tanulási befektetéseket tekintve.

Jegyzetek

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ A Debreceni Egyetem hallgatói; a Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Karának, Műszaki és Mezőgazdasági Karának, valamint Pedagógusképző Karának hallgatói; Debreceni Református Hittudományi Egyetem Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolai Karának hallgatói; a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói; az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karának hallgatói; a

Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szatmárnémeti Kihelyezett Tagozatának Pszichológia és Neveléstudományok Kar, valamint Politológia és Közigazgatás Kar hallgatói.

² A tanulmányban bemutatott kutatást az Európai Regionális Fejlesztési Alap támogatta a *HERD: Higher Education for Social Cohesion – Cooperative Research and Development in a Cross-border Area* (HURO/0901/253/2.2.2.) című kutatási projekt keretében.

Irodalomjegyzék

Albert Fruzsina és Nagy Beáta (1999): A bizalmas kapcsolatokról. In: Szívós P. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Monitor 1999*. TARKI, Budapest. 218–230.

Boudon, R. (1998): Társadalmi egyenlőtlenségek a továbbtanulásban. In: Halász Gábor és Lannert Judit (szerk.): *Oktatási rendszerek elmélete*. Okker Kiadó, Budapest. 406–417.

Bourdieu, P. (1986): *The forms of capital*. In: Richardson, J. (szerk.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood, New York. 241–258.

Csernyák Mariann, Janák Katalin és Zaláné Olbrich Anikó (2004): *Az élethosszig tartó tanulás*. KSH, Budapest.

De Graaf, P. M. (1986). The Impact of Financial and Cultural Resources on Educational Attainment in the Netherlands. *Sociology of Education*, **59**. 4. sz. 237–246.

DiMaggio, P. J. (1998). A kulturális tőke és az iskolai teljesítmény: A struktúrában való részvétel hatása az egyesült államokbeli középiskolások jegyeire. In: Róbert Péter (szerk.): *Társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 198–220.

Engler Ágnes (2012): Férfiak és nők a felsőoktatás részidős képzéseiben. *Felsőoktatási Műhely*, **5**. 1. sz. 95–107.

Engler, Á. (2012): The Attitude of Men and Women in Higher Education towards Lifelong Learning. In: Györgyi, Z. (szerk.): *Students in Partium. Higher Education for Regional Social Cohesion*. University of Oradea, Oradea. 99–111.

Europe in Figures – Eurostat Yearbook 2012. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

Fényes Hajnalka (2010): *A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban: a nők hátrányainak felszámolása?* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

Galasi Péter (2000): *Női-férfi kereseti különbségek Magyarországon 1986–1996*. Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ, Budapest.

Key data on education in Europe 2012. (2012) European Commission, Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, Brussels.

Leathwood, C. (2006): Gender, Equity and the Discourse of the Independent Learner in Higher Education. *Higher Education*, **52**. 4. sz. 611–633.

A Memorandum on Lifelong Learning. (2000) Commission of the European Communities, Brussels.

Nagy Beáta (2001): *Női menedzserek*. Aula Kiadó, Budapest.

Nagy Gyula (2000): *A nők munkaerő-piaci helyzete Magyarországon*. Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ, Budapest.

Oglesby, K. L., Krajnc, A. és Mbilinyi, B. (1989): Adult education for women. In: Titmus, C. J. (szerk.): *Lifelong education for adults*. Pergamon Press, Oxford. 322–335.

Pusztai Gabriella (2004): *Iskola és közösség*. Gondolat, Budapest.

Török Balázs (2006): Felnőttkori tanulás – célok és akadályok. *Educatio*, **13**. 2. sz. 333–347.

Zrinszky László (2002): A tudás mint andragógiai probléma. *Magyar Pedagógia*, **102**. 2. sz. 131–144.